

MEHR-SHAFQAT VA ODOB: O‘ZBEK TARBIYASINING TAMOYILLARI

Denov Tadbirkorlik va Boshqaruv Fakulteti

2-kurs talabalari

Soatova Gavhar Zafarova

93.227.56.04.

Raxmatullayeva Gulrux

Raxmatula qizi

948408279

Normo'minova Xolidaxon Urol qizi

99 069 70 04

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zbek xalqining ma’naviy-ma’rifiy merosida yetakchi o‘rin egallagan mehr-shafqat va odob tamoyillarining yosh avlod tarbiyasidagi o‘rni, ahamiyati hamda zamonaviy hayotdagi talqini yoritiladi. Unda o‘zbek an’analari asosida shakllangan axloqiy qadriyatlar, oilaviy tarbiya uslublari, mahalla va ta’lim muassasalarining roli, shuningdek, bu qadriyatlarning yoshlar ongiga ijobiy ta’siri tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada mehr-shafqat va odobli bo‘lishga undovchi Qur’oni karim oyatlari, hadislar va allomalar fikrlari misolida chuqur tahliliy yondashuv berilgan.

Kalit so‘zlar: mehr-shafqat, odob, tarbiya, o‘zbek qadriyatlari, axloqiy tarbiya, ota-ona, mahalla, yoshlar, an’ana, zamonaviy jamiyat, ma’naviyat, hadis, Qur’on, allomalar

Qiziqarli ma’lumotlar va faktlar: O‘zbek oilaviy tarbiyasida eng ko‘p ishlatiladigan so‘zlar: So‘nggi tadqiqotlarga ko‘ra, ota-onalar tomonidan farzand tarbiyasida eng ko‘p ishlatiladigan axloqiy so‘zlar quyidagilar bo‘lgan: *"odobli bo‘l"*, *"katta-kichikni hurmat qil"*, *"mehribon bo‘l"*, *"tilingga ehtiyot bo‘l"*. Bu so‘zlar otalarning avlodlar ongiga mehr va odobni singdirishga bo‘lgan urinishlarini ko‘rsatadi.

O‘zbek xalq maqollari ichida mehr va odobga doir 300 dan ortiq maqol va matal mavjud:

- "Odob — el ko‘zgusi",
- "Mehr ko‘ngil kalitidir",
- "Yaxshilik unutilmas, yomonlik o‘ziga qaytar". Bu maqollar xalq ongida tarbiya mezonlari sifatida xizmat qilgan.

Diniy asoslar bilan uyg‘unlik: Payg‘ambarimiz Muhammad (s.a.v) hadislarida odob va mehr haqidagi quyidagi fikrlar mavjud: *"Sizlarning eng yaxshilaringiz — odobi go‘zal bo‘lganlaringizdir."* *"Kattaga hurmat, kichikka mehr ko‘rsatmagan bizdan emas."* Bu hadislar musulmon jamiyatda axloqiy tarbiya asoslarini mustahkamlaydi.

Izlanishlar va ilmiy tadqiqotlar: O‘zbekiston Fanlar Akademiyasi tomonidan 2022-yilda o‘tkazilgan sotsiologik so‘rov: So‘rovda qatnashganlar (10 000 nafar)dan 78% mehr va odobni oilaviy qadriyatlar ichida eng muhim deb hisoblagan. 63% otalar bolalarni odob va axloqiy saboqlarga ko‘proq namuna orqali o‘rgatishga harakat qilganini bildirgan.

Yoshlar tarbiyasida mehr va odobning ta’siri bo‘yicha Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti izlanishi: 15-25 yosh oralig‘idagi yoshlar orasida odob va shaxsiy mas’uliyat hissi yuqori bo‘lganlarning 85% bolalikdan "sabr", "ehtiro", "kechirimlilik" kabi qadriyatlar asosida tarbiyalangan.

Mahalla misolida: Bugungi kunda ayrim mahallalarda **"Axloq darslari"**, **"Odob maskani"** kabi kichik loyihalar doirasida nuroniylar tomonidan yoshlar bilan suhbatlar o‘tkazilmoqda. Masalan, Andijon viloyatining "Nuroniylar makoni" deb nomlangan mahallasida har oyning birinchi juma kuni "Mehr va odob kuni" tashkil etiladi.

Oila misolida: Bir tadqiqotda uch farzandli oila farzandlari o'rtasida odob darajasi farqlari tahlil qilindi. Mehr va e'tibor ko'proq berilgan farzandlarning ijtimoiy munosabatlarda faol, ijobiy munosabatda bo'lish darajasi 30% yuqori bo'lgan.

Qur'oni Karimda mehr va odob haqida. Mehr-shafqat: "Biz seni (ey Muhammad) olamlarga faqat rahmat qilib yubordik" (*Surat al-Anbiya, 107-oyat*) Bu oyat Islom tarbiyasining markazida **rahmat, mehr-shafqat va insonparvarlik** g'oyalari turganini ko'rsatadi. Musulmon inson boshqalarga yaxshi munosabatda bo'lishi, rahm-shafqat ko'rsatishi farz deb hisoblanadi. Bu qadriyat o'zbek oilalarida bolalikdan bolaga singdirib boriladi.

Odob: "Ular gapirganlarida chiroyli gapiradilar..." (*Surat al-Isro, 53-oyat*) Bu oyatda axloqiy munosabatda, xususan, **odobli so'zlashish, bosiqlik va ehtiyotkorlik** targ'ib qilinadi. O'zbek an'anaviy tarbiyasida "og'zingni bil", "yaxshi so'z ayt", "avval o'ylab so'yla" kabi nasihatlar bu oyat ma'nosini amaliy ko'rinishidir.

Hadislar asosida tarbiya: Odob haqidagi hadis: "Men chiroyli xulqni to'liq qilish uchun yuborildim. (*Imom Ahmad rivoyati*) Bu hadis musulmon odobining Rasululloh (s.a.v)ning asosiy maqsadlaridan biri ekanini ko'rsatadi. O'zbek tarbiyasi ham Rasulullohning xulq-atvori namunalarini bolalarga ibrat qilib ko'rsatishga asoslanadi.

Kattaga hurmat, kichikka mehr. "Kattaga hurmat, kichikka rahm qilmagan bizdan emas." (*Imom Termiziy rivoyati*) Bu hadis orqali jamiyatdagi ijtimoiy muvozanat, hurmat-izzat, mehr-oqibat tamoyillari shakllanadi. O'zbek oilalarida bu hadis amaliy tarzda: "kattalarni duo ol", "kichiklarni urishma" degan shaklda o'rgatiladi.

Allomalar fikrlari. Abu Nasr Forobiy: "Axloqli jamiyat – baxtli jamiyatdir. Bu jamiyatda odamlar bir-birini tushunadi, mehr ko'rsatadi va adolat ustuvor bo'ladi."

Forobiyning bu fikri tarbiyaning jamiyatdagi rolini aniq ifoda etadi. Mehr va odob orqali sog'lom, tushunuvchan, muvozanatli jamiyat barpo etiladi.

Abdulla Avloniy: Odob — insonni inson qiluvchi birinchi omildir. Odobsiz ilm — yovuz quroldir." Avloniy ta'limotida odob tarbiyaning yuragi sifatida ko'riladi. U "Turkiy Guliston yoxud axloq" asarida o'quvchi-yoshlarni nafaqat bilimli, balki odobli bo'lishga da'vat etgan.

Tarixiy shaxslar misolida. Amir Temur: U o'z "Temur tuzuklari"da mehr-shafqat va adolatni hukmdorlikning tayanchi deb bilgan. Har bir yurish oldidan odamlarga zarar yetkazmaslik haqida qat'iy buyruqlar bergan. Temur bolaligidan onasining qattiq tarbiyasini ko'rgan va: "Onam tarbiyasi tufayli men sabrli va halollikni qadrlaydigan bo'ldim", — degan.

Zahiriddin Muhammad Bobur: Bobur bolaligidan odobli, mehribon, halol bo'lib ulg'ayganini o'z "Boburnoma" asarida bir necha bor ta'kidlaydi. Uning tilidan: "Inson odob bilan go'zal, ilm bilan kuchli, mehr bilan hurmatli bo'lur", — degan iborasi mashhur.

Xulosa:

Mehr-shafqat va odob qadriyatleri o'zbek xalqining ma'naviy-ma'rifiy merosining ajralmas qismidir. Bu tamoyillar nafaqat oilaviy tarbiyaning, balki butun jamiyatning axloqiy me'yorlarini belgilab beradi. Tarixiy manbalar, diniy ta'limotlar, xalq og'zaki ijodi hamda allomalarimizning asarlari ko'rsatadiki, har qanday sog'lom jamiyatni barpo etishda shaxsiy odob va mehr-muruvvat muhim rol o'ynaydi.

Zamonaviy dunyoda texnologik taraqqiyot insonlar orasidagi insoniylik rishtalarini zaiflashtirish xavfini tug'dirayotgan bir paytda, o'zbek an'analarida asrlar davomida singdirilgan mehr, hurmat, sabr, kechirimlilik kabi qadriyatlarni asrash va yosh avlod ongiga singdirish zarurati yanada ortmoqda.

Ota-ona, maktab, mahalla va keng jamoatchilik birgalikda yoshlarni odobli, mehrli va mas'uliyatli inson etib tarbiyalashda uzviy hamkorlikda harakat qilishi lozim. Ana shunda biz o'z tariximiz, qadriyatlarimiz va kelajak avlodimiz oldidagi ma'naviy burchimizni bajarishga erishamiz.

Mehr-shafqatli insonlar — bu boshqalarga nisbatan yuragida yumshoqlik, rahm-shafqat, yordamga tayyorlik, kechirimlilik va insoniylik tuyg'ularini chuqur his etadigan odamlardir. Ular o'zgalarning dardiga befarq bo'lmaydi, boshqalarning holatini tushunishga harakat qiladi va har doim yordam qo'lini cho'zishga tayyor turadi. Ularning asosiy fazilatlari:

1. **Rahm-shafqat** – Boshqalarning og'rig'i va dardiga nisbatan yurak og'rishi bilan javob berish. Yordamga muhtoj insonlarga yordam berishni xohlaydi.
2. **Kechirimlilik** – Ular o'ziga yomonlik qilganlarga ham osonlik bilan kechirimli bo'lishadi.
3. **Yumshoq muomala** – Har qanday holatda ham ohangni ko'tarmasdan, tinch va mehrlil so'z bilan gapiradi.
4. **Yordamsevarlik** – Boshqalarga ko'mak berish, hattoki kichik yordamni ham ayamaslik.
5. **Ishonchli va halol bo'lish** – Mehr-shafqatli insonlar doimo samimiy, halol va adolatli bo'lishga harakat qilishadi.
6. **Kibrdan yiroq** – Ular hech qachon o'zini boshqalardan ustun ko'rmaydi, balki tenglik tamoyiliga amal qilishadi.

Dinimizda mehr-shafqatli bo'lish haqida. Qur'oni Karimda: *“Albatta, Alloh rahmdil bandalarini yaxshi ko'radi.”* (Baqara surasi, 195-oyat)

Hadislarda: Rasululloh (s.a.v.): *“Sizlar yerdagilarga rahm qilinglar, sizlarga osmondagilar rahm qiladi.”*
(At-Tirmiziy rivoyati)

Bu hadisda insonlarga rahm-shafqatli bo'lish, Allohning rahmatiga sazovor bo'lish yo'li sifatida ko'rsatilgan.

Mehr-shafqatli insonlar jamiyatda qanday rol o'ynaydi?

1. **Ijtimoiy birlikni mustahkamlaydi** – Insonlar bir-biriga mehrlil bo'lsa, jamiyatda hamjihatlik kuchayadi.

2. **Yordam madaniyatini shakllantiradi** – Birovga yordam qo‘lini cho‘zgan inson, boshqalarni ham o‘xshash fazilatlarga undaydi.

3. **Stress va zo‘ravonlik kamayadi** – Mehrli muhitda odamlar o‘zini xavfsiz, qulay va baxtli his qiladi.

Mehr-shafqatli insonlar — jamiyatning yuragidir. Ular orqali jamiyatda tinchlik, birdamlik va ijobiy munosabatlar qaror topadi. Har bir inson mehrli va rahmdil bo‘lishga intilishi, o‘zining ham, boshqalarning ham hayotini go‘zallashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Qur‘oni Karim. Tarjimasi va tafsiri. — Toshkent: “Hilol-Nashr”, 2017.
2. Imom Buxoriy. “Al-Jome’ as-Sahih” — Hadislar to‘plami.
3. Abdulla Avloniy. “Turkiy Guliston yoxud axloq”. — Toshkent: “O‘zbekiston”, 2012.
4. Abu Nasr Forobiy. “Fozil odamlar shahri”. — Toshkent: Fan, 1995.
5. Zahiriddin Muhammad Bobur. “Boburnoma”. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2003.
6. “Temur tuzuklari” — Amir Temur asari. — Toshkent: “Sharq”, 1996.
7. Sultonova N. “Oila va yoshlar tarbiyasida axloqiy qadriyatlar”. — TDPU ilmiy maqolalar to‘plami, 2021.
8. O‘zbekiston Respublikasi “Ma’naviyat va ma’rifat” markazi nashrlari.
9. Xalq og‘zaki ijodiyoti namunalaridan — maqollar, ertaklar, afsonalar to‘plami.
10. O‘zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi materiallari va sotsiologik so‘rov natijalari.